

Na geopolitické aspekty transformačních procesů v zemích střední a východní Evropy se ve svých přednáškách zaměřili Renaud Dehousse a John Maslen. Poukázali na možná východiska vztahů mezi Evropským společenstvím a zeměmi, kde je reálný socialismus již minulostí a efektivně fungující tržní mechanismus se stabilní instancí zajištěnou demokracií budoucnost s otázkou. Diskuse nad tímto problémem ukázala, že upřímná snaha národů střední a východní Evropy integrovat se do struktur vyspělého světa je přijímána druhou stranou často s rozpaky a nedůvěrou. Roger Morgan prezentoval přednášku na téma bezpečnostních systémů v Evropě. Faktická analýza helsinského procesu dává tušit, že úloha západní diplomacie při destrukci totalitarismu byla větší, než jsme dnes schopni docenit.

Za Československo jako přednášející vystoupila Alena Hromádková s příspěvkem o struktuře politické nespokojenosti, ve

kterém postihla neúprosnou logiku fungování reálného socialismu a roli těch, kteří se vzepěli rezignovat na tradiční hodnoty vlastního národa. Se seminárním příspěvkem o přechodu od kvazi-perestrojky k revoluci vystoupila Soňa Szomolányiová a Vladimír Müller přinesl informaci z červnových voleb.

Z uvedených faktů vyplývá, že setkání ve Florencii mělo vysokou profesionální úroveň, mimo jiné také proto, že byl naplněn předpoklad interdisciplinarity, který je nezbytný pro postižení tak komplexního procesu, jakým změny ve střední a východní Evropě bezesporu jsou. Letní škola srovnávací politiky splnila svůj účel, mimo jiné i proto, že kvalifikované vystoupila i řada studentů. Uvést československou sociologii opravdu do světového kontextu vyžaduje, aby napříště i naši studenti vystupovali na podobných setkáních.

Vladimír Müller

Poznámky z cesty za sociologií zemí Dálného východu a zemí jihovýchodní Asie

Realizovaná cesta nesporně patří mezi první výpravy československých sociologů do zemí Dálného východu a jihovýchodní Asie v době po otevření československých hranic. S výjimkou Mongolska, jehož menší skupina sociologů z Ústavu pro filozofii a sociologii v Ulánbátaru byla čs. sociologické veřejnosti více méně známá, zůstává asijská sociologie, zejména sociologie v zemích, které nepatří do skupiny zemí socialisticky orientovaných, až do současné doby stále neobjevenou a nezmapovanou oblastí. Přitom činnost velké části asijské vědecké komunity je všestranná a rozsáhlá natolik, že lze říci, že asijská sociologové jsou rovnoprávnými partnery v jakékoli diskusi o nejrůznějších místních i globálních problémech. O tom svědčila mj. poměrně vysoká a aktivní účast asijských sociologů na Světovém sociologickém kongresu v roce 1990 v Madridu.

Pokud se u nás v nedávné minulosti mluvilo o zemích Dálného východu a jihovýchodní Asie, bylo to nejčastěji v souvislosti s turistickým ruchem nebo se zeměmi jako Republika Korea, Hongkong či Singapur, představujícími novodobý ekonomický

zázrak. Představa o této oblasti jako o exotické zastávce na trasách renomovaných cestovních kanceláří do těchto moderních enkláv nejenom že není úplná, ale není ani nejpřesnější. Země Dálného východu a jihovýchodní Asie sice opravdu ve velké míře těží z celoročního přílivu turistů - lze zde nalézt takové množství luxusních rekreačních a zábavních zařízení, že to může vést k domněnce, že ceny zájezdů našich cestovních kanceláří do těchto míst jsou přiměřené. Tato představa o solidnosti našich firem a o malém okruhu lidí, kteří "si to mohou dovolit" však ztratí své opodstatnění, když zjistíme, že Thajsko, Malajsie a Indonésie jsou v podstatě domovem i těch nejchudších vrstev vyspělých západních zemí - studentů, absolventů, mladých rodin s dětmi, nezaměstnaných - které zde tráví několik měsíců v roce.

Potud úvodem, který nepůsobí příliš sociologicky. Naznačuje však směry, kterými se budeme dále ubírat ke dvěma cílům, a to: - seznamovat naši veřejnost (nejen laickou) s touto oblastí, protože jsme přesvědčeni, že informovanost o ní je neustále mizivá; - zhodnotit reálnou situaci, možnosti a význam sociologického výzkumu zde probíhajících sociálních procesů a naznačit využití

těchto poznatků pro lepší pochopení současného vývoje čs. společnosti.

Země jihovýchodní Asie nám nabízejí široké spektrum "vzorků" pro bádání - od vysoce rozvinutých regionů až po relativně zaostalá a vědeckotechnickým pokrokem nedotčená území. Pro celou oblast je navíc charakteristická obrovská dynamika, která zvýrazňuje řadu sociálních jevů: národnostní, náboženskou či rasovou nesnášenlivost, asimilaci nebo naopak zachování identity národnostních menšin a etnických celků, prostorovou a sociální mobilitu, implantaci cizích kulturních vzorů apod.

Na naší cestě jsme navštívili Hongkong, Singapur, Malajsii, Thajsko, Macao, Čínu a Mongolsko. Pokusíme se jak o obecnější charakteristiku některých zemí s přihlédnutím k možnosti komparace s ČSFR, tak o přiblížení zdejší sociologie a možnosti spolupráce mezi československými a asijskými sociology.

Hongkongská sociologie jako celek zůstává pro československého sociologa i nadále nedostupná. Je to důsledkem paradoxního vývoje situace, kdy po listopadu 1989 začaly na jedné straně země socialistické orientace chápat ČSFR jako zemi západní, tedy kapitalistickou, což ve svém důsledku znamenalo buď zavedení vizové povinnosti (Vietnam) anebo zkomplikování vydávání vstupních víz (Čína, Laos). Na straně druhé země, které mezi socialistické nepatřily a nepatří, dosud ve své většině neakceptovaly změny, ke kterým došlo v ČSFR, takže jejich vizová politika se vůči čs. občanům nezměnila a dokonce se v některých případech ještě zkomplikovala (Hongkong, Thajsko). Pro zajímavost, na imigračních úřadech těchto států zaujímá Československo v seznamech pevné místo ve skupině komunistických zemí jako je Kuba, Albánie, SSSR, KDR apod. Žádné argumenty při vysvětlování, že tomu tak již není, zde nikdo nepřijímá a ani jim nechce rozumět.

Po normalizaci vztahů mezi ČSFR a Hongkongem, kterou zde všichni očekávají, by bylo možné rozvinout spolupráci ve větším rozsahu. Hongkongská sociologie je rozvinutou vědeckou disciplínou, na kterou je věnován, alespoň v rámci university, dostatek finančních prostředků. Spolupráce by byla

zajímavá v oblasti sociální péče, především péče o postižené skupiny obyvatel (nezaměstnaní, mládež) a v otázkách uplatnění hongkongského kapitálu a obyvatel Hongkongu v ČSFR, podobně, jak se o tom jedná se SRN, Maďarskem apod. Zásadním problémem, se kterým se v současnosti potýká nejen vědecká veřejnost Hongkongu, je totiž budoucnost země po roce 1997, tedy po připojení k Číně. Zvláště po událostech na náměstí Tian-Men v Pekingu na jaře roku 1989 se budoucnost Hongkongu nejeví tak slibně, jak tomu bylo ještě před uzavřením dohody mezi Čínou a Velkou Británií.

Další zastávkou na naší cestě se stala portugalská kolonie Macao. Mezi obyvatelstvem zde převažují Číňané, přesto Macao působí výrazně evropsky. Prosperita, ohromující počet obchodů s nepřeberným množstvím zboží z celého světa, konjunktura ve stavebnictví apod., to vše je nepochybně průvodním jevem vývoje hongkongsko-čínských vztahů. Macao tak, i když ne v takové míře jako Singapur či Hongkong, dokazuje, že zahraniční kapitál nemusí malou a zaostalejší zemi vždy jen "vysát", může jí naopak napomoci k rozkvětu. To vynikne obzvláště při srovnání se všude na dohled ležící Čínou. Obyvatelstvo obou zemí je prakticky totožné, navíc propojeno mnohými příbuzenskými vazbami, avšak životní úroveň, chování i celý životní styl se diametrálně odlišují.

V Macau se nám i přes veškerou snahu nepodařilo vejít do kontaktu s představiteli místní sociologie. Domníváme se, že jsme měli možnost poznat Macao natolik důkladně, že pokud by zde existovalo významnější sociologické pracoviště, pak ho nebylo možné minout.

Třetí zastávkou v pořadí byl stát Singapur. Singapur nepochybně zaujme každého návštěvníka, který sem přijíždí poprvé. Singapur se zcela vymyká našim zkušenostem s průmyslovými centry. Přestože se jedná o velkoměsto, nepůsobí přelidněně, naopak - i přes moderní výstavbu a impozantní mrakodrapy působí spíše jako rekreační příměstská zóna; tento dojem je navíc umocněn vysokým stupněm vzdělanosti a životní úrovně obyvatelstva, což přispívá k tomu, že zde není patrný shon a ruch

typický pro jiná východoasijská města. Singapur je výborným příkladem organické solidarity, která se projevuje v každodenním chování a práci obyvatel a odráží se i v promyšlené výstavbě, komunikační síti a unikátně citlivým přístupem ke ekologii. Všechny tyto skutečnosti stojí za hlubší rozbor a nebylo by jistě na škodu vypracovat model sociálního rozvoje naší společnosti, který by akceptoval vše pozitivní, čeho bylo při realizaci singapurského modelu dosaženo.

Singapur i singapurská sociologie, stejně jako sociologie malajská, stojí za pozornost každého čs. sociologa, který se hodlá zabývat současným i budoucím vývojem ČSFR: vyspělá země i věda, které je poskytováno dostatečné množství finančních a materiálních prostředků pro její rozvoj. Stejně jako v Hongkongu, i v Singapuru je zájem o spolupráci, zde však s tím rozdílem, že prakticky žádné překážky pro její navázání, kromě překážek finančního charakteru, neexistují. Při jednáních na singapurské univerzitě jsme se dotkli sociologie mládeže, města a průmyslové sociologie, respektive účasti pracujících na řízení. Všechny zkušenosti, se kterými jsme byli seznámeni, jsou neobyčejně cenné, zvláště v současné etapě vývoje ČSFR, kdy dochází ke změnám společenského systému. V některých momentech jsme nabývali dojmu, že v Singapuru v otázkách participace na řízení obecně i konkrétně dospěli ke shrnutí všech pozitiv jugoslávské samosprávné participativní demokracie v kombinaci se systémem, který je obvyklý v západoevropských státech. Zároveň však jakoby zde nikdo nic neslyšel o zkušenostech s participací na řízení ve východoevropských zemích.

V Thajsku, Malajsii, Singapuru i Hongkongu je sociologie všeobecně známou vědou. V Malajsii i v Singapuru jsou kursy sociologie součástí vysokoškolského studia na technicky i ekonomicky zaměřených školách. Sociologie se také často objevuje jako fakultativní předmět ve výuce na středních školách.

Svým způsobem vynucený pobyt v hlavním městě Mongolska, Ulánbátaru, jsme využili k navázání kontaktů s pracovníky zdejšího Ústavu pro filosofii a sociologii

Mongolské akademie věd. Stejně, jako v ostatních zemích, které jsme navštívili, i zde v Mongolsku byl velký zájem o seznámení se s nejnovější situací v sociologii ČSFR. Z celé řady rozhovorů vyplynulo, že mongolští sociologové jednoznačně cítili, jak celá mongolská společnost v závěru roku 1990 očekávala s netrpělivostí okamžik, kdy její vývoj ve všech oblastech dospěje do bodu zlomu. Pro veškerý život v Mongolsku tak byla charakteristická pasivní rezistence, respektive u velkých skupin obyvatel šlo o boj o fyzické přežití. Vývoj mongolské ekonomiky a vnitřní politické scény na počátku roku 1991 ostatně tyto obavy plně potvrdil. (Více viz Sociologické aktuality 2/1991).

Podobně jako v dalších zemích, které prožily zvrát ve svém vývoji, také v Mongolsku neroste objem finančních prostředků věnovaných na vědecký výzkum, náklady na něj se však neustále přímo enormně zvyšují. Situaci po 1. lednu 1991, kdy se charakter veškerých finančních transakcí v rámci dřívějšího RVHP zásadně změnil, si ještě v době naší návštěvy v ÚFS MoAV raději nikdo ani nepřipouštěl.

Budoucnost spolupráce mongolských sociologů se sociology v zahraničí, zejména v zámoří a v Evropě, je dnes již možné si představit, a to pouze v černém světle. Jakákoli forma širší spolupráce se jeví jako prakticky vyloučená a to zejména z důvodu:

- nedostatku finančních prostředků (po zvýšení dopravních tarifů po 1. 1. 1991 vyčerpá jedna cesta do Evropy celoroční prostředky ústavu na zahraniční styky);
- prioritní orientace země na Čínu a Japonsko jako na nejbližší sousedy;
- naprosté odlišnosti charakteru sociálních problémů mongolské společnosti od problémů v ČSFR.

Domníváme se, že přínos z cesty se v naší práci neprojeví bezprostředně. Mimo jiné proto, že v současné době je prakticky nereálné získat finanční prostředky na krytí cestovních nákladů (nutno počítat s částkou sto tisíc korun v případě několikátýdenního pobytu), takže není možné účastnit se vzájemně na konferencích, seminářích nebo se podílet na dlouhodobějších projektech. Stejně tak prakticky neexistuje výměna sociologicky orientovaných časopisů, vzájem-

ná informovanost je také proto na nízké úrovni. Jakmile však budou tyto problémy a nedostatky odstraněny, pak lze předpokládat, že část zájmu čs. sociologů se přeorientuje na zmíněnou oblast. Ze strany asijských sociologů je totiž velký zájem o rozvíjení

spolupráce a to nejen formou výměny referátů a písemných sdělení, jak tomu bylo ve většině případů doposud, ale i formou práce na konkrétních projektech, které by byly přínosem pro obě strany.

Jiří Světek, Milan Frydryšek

II. mezinárodní setkání k pracovním hodnotám

Třídenní konference Mezinárodní společnosti pro studium pracovních a organizačních hodnot - ISSWOV¹ - se konala v srpnu 1990 v Praze pod patronací Domu techniky ČSVTS a Masarykovy české sociologické společnosti. Účastnili se jí zástupci společenskovědních a pedagogických pracovišť i průmyslové sféry, kteří se zabývají teoretickým či aplikovaným výzkumem pracovních hodnot a manažerismu - celkem kolem osmi desítek osob z řady zemí jak východní Evropy, tak i vyspělých kapitalistických zemí a zemí třetího světa.

Potřebnost výzkumu pracovních hodnot zdůraznil ve svém úvodním vystoupení *Jiří Musil*, ředitel Sociologického ústavu ČSAV. Stručně se přitom zmínil o vyhlídkách Československa, pro jehož ekonomický úspěch je nezbytné posílení hodnoty práce ve vědomí obyvatelstva, mezi jiným i legislativním umožněním vzniku konkurenceschopných variabilních forem vlastnictví. V určitém smyslu protestantská etika způsobu života obyvatelstva je podle něj nezbytná nejen v zájmu racionálního a efektivního ekonomického rozvoje, který nebude dále poškozovat životní prostředí, ale i jako

reakce na kulturně škodlivé konzumní vzory. Naše společnost by přitom měla dospět k vyváženosti tržního fungování hospodářství a sociální spravedlnosti. J. Musil upozornil na pravděpodobnost kontroverzních náhledů na problematiku pracovních hodnot mezi účastníky konference, daných rozdílnými sociokulturními prostředím, z nichž pocházejí. Tato rozdílná optika pohledu se skutečně v mnoha příspěvcích a na ně navazujících diskusích projevila - například v náhledech na dosavadní podobu kolektivismu ve východoevropských zemích, o něž J. Musil hovořil jako o neproduktivní a ve skutečnosti maskující "psychologickou privatizaci" - individualismus nikoli ve smyslu produktivní soutěživosti, ale ve smyslu odrážení jednotlivce od společenských cílů a potřeb.

Dov Elizur z Izraele, prezident společnosti pro studium pracovních a organizačních hodnot, se v zahajovacím vystoupení, stejně jako v několika svých dalších vstupech do diskuse během konference zaměřil na výklad principu a využití tzv. *facetové analýzy*, již bylo věnováno i závěrečné sympozium pod vedením *Ingwera Borga* ze SRN. Teorie spočívá v kombinaci hledisek osobních hodnot respondenta a hodnot prostředí, v němž se nachází ve vztahu k jeho motivaci a výkonu v zaměstnání a je podle obou vědců poměrně efektivním nástrojem výzkumu.

Obě úvodní vystoupení předjela jak informace o výsledcích empirických výzkumů a případně možnostech jejich aplikace, tak i spíše teoretické příspěvky objasňující různé metodologické postupy nebo na základě literatury sumarizující dostupná zjištění.

Některé informace o výsledcích výzkumů se zabývaly přímo problematikou *jednotlivých odvětví a profesí*, která je často charakterizována střetem hodnot a reality. Kanadský výzkum vedený *Marií Reine van Ameringen* z university v Montrealu ukázal, že nedostatek samostatnosti rozhodování při

¹) Společnost pro studium pracovních a organizačních hodnot byla založena před dvěma lety a její první konference se konala v Budapešti. Jde o nepolitickou, nevládní, nenáboženskou a neziskovou dobrovolnou organizaci zaměřující se na shromažďování a výměnu informací v oblasti pracovních a organizačních hodnot - včetně poskytování konzultačních služeb - a na podporu výzkumu a publikování v této oblasti. Ustavujících jednání se za Československo zúčastnili J. Šanderová a D. Slejška - oba v současnosti pracují v Sociologickém ústavu ČSAV - kteří se také na přípravě a průběhu konference v Praze organizačně podíleli.